

В. А. Потульницький

Аристократія

АРИСТОКРАТІЯ (від грец. ἀριστοκρατία – влада найкращих) – форма правління, за якої державна влада належить привілейованій знатній меншості; вища верства родової знаті (шляхта, дворянство). У перенос. значенні – прошарок, верхівка соц. групи чи іншого сусп. утворення, що має виняткові права й положення, напр., А. військова, купецька, інтелектуальна, козацька, робітничка. Аристократич. республіками в давнину були Спарта, Рим, Карфаген; у середньовіч. Європі – Венеція, Псковська і Новгородська феодальні республіки. Суттєвою рисою аристократ. способу правління є дистанція між правителями і тими, ким управляють, що полягає у встановленні і узасадненні численних духов., ритуал. актів, якими вона затверджується і визнається як гол. механізм збереження і утримання влади. В аристократ. суспільстві контакт між «вищими» і «нижчими» зводиться до строго формаліз. ритуалу. Домінування над нижчими групами не визначається лише виданням наказів і впровадженням у життя законів, що спонукають чи примушують до покірливості або слухняності, а виявляється у дотриманні вертикал. дистанції, що стає органіч. частиною думання і правителів, і тих, ким управляють. Ця духовна віддаленість є не лише частиною аристократ. ієрарх. устрою, вона визначається нерівністю розподілу переваг і ризиків, які А. бере на себе значно більшою мірою, ніж інші. Суворі і вибагливі стандарти поведінки, що диктували церемонний етикет на кожен випадок, є владним інструментом для утримування дистанції. Аристократ. культури несхвально сприймають спонтанну, імпульс. поведінку, яку вважають вульгарною. Вони керуються такими ідеалами поведінки, як грецька «kalokagari/a», середньовічне нім. *mase* (міра), т. зв. кодекс честі шевальє (поведінки дворянина), вироблений провансал. шляхтою, який став до певної міри універсал. нормою європ. дворянства, системи виховання, що застосовувались, напр., в англ. школах «Ітон» і «Гарроу», в рос. інститутах шляхет. дівчат і Пажеському корпусі. Аристократ. культури намагаються максимізувати дистанцію не лише у вертикал. вимірі – між «вищими» і «нижчими», але й поміж рівними, навіть у вузькому колі. Аристократ. еліти, як правило, намагаються створ. власну елітну культуру, вважаючи, що певні істотні риси культури їхньої групи, такі, як форми соц. стосунків, моделі промов, розваги, ігри, тех. прийоми і системи знань, які передаються з покоління в покоління (генет. підхід, систематика, стратегія, тактика військ. справи, політ. мистецтва тощо), не можуть перейти у спільне володіння з

масою. Напр., інтелект. елітні групи аристократ. типу, такі, як священницькі касти, часто спілкувалися між собою лише санскритом або латиною. Аристократ. спосіб поведінки є типово офіц.-формал., стереотип. і стилізованим. Він суворо регламентований. Речі, що важливі для інших верств, а також засоби задоволення елементар. потреб в аристократичному середовищі не мають згадуватися взагалі або ж лише як щось не важливе чи не істотне. Така манірність і делікатність стає більш екстремною, коли аристократ. група складається із членів, які успадкували, а не самі створили своє привілейоване становище. «Перше покоління» правлячої групи аристократ. способу правління, яке має прямий досвід ризику і боротьби у війні за створення своєї держави або завоювання чужої, за посідання свого способу правління у змаганні з демократ. або олігарх. режимом, у здобуванні становища, влади, фінансів тощо, не володіє повною мірою цією екстремною делікатністю. Їхні нащадки, як правило, вже схильні не помічати «фактів життя», звичних для більшості, оскільки успадковують традицію життя не стільки у світі реальних речей, скільки в ін. світі традиц. штучних символів. Культивована мова аристократів відділяє їх від простих людей, що є одним з важливих соц. бар'єрів між класами у стратифікованих суспільствах. Там, де «вища» і «нижча» мови існують поруч, повне спілкування між ними неможливе. Простій людині елегантна мова видається ненатуральною і гіперкритичною; для вищої страти нар. мова є брутальною, деградуючою, грубою і навіть непристойною. Інтелект. групи з аристократ. оточення (здебільшого при монарх. формах правління) схильні вбачати особливий престиж у взаєминах з родовою А. і родиною монарха. Самооцінка митця, артиста залежить від його успіху серед покровителів із середовища А., те саме можна сказати про вчителя, який має певну кількість учнів-аристократів, що складає предмет його особливої гордості. Поступово ці групи інтелектуалів, які працюють в аристократ. суспільствах, розвивають стандарти, незалежні від вердикту соціально домінуючих груп. Важливішою стає оцінка власної А. (кращих людей своєї професії). З подальшим розвитком аристократ. суспільства термінол. стандарти, якими культурна, наукова чи освітня еліта оцінює себе, стають менш винятковими і вузькими. Найкращі інтелектуали, військовики, промисловці, вихідці як з вищих, так і нижчих соц. груп, вже не трактують родову А. як найвищу люд. групу. Вони, як правило, не дивляться згори вниз на людей фіз. праці і знизу вгору на аристократів, трактуючи свою спеціальність як таку, що вимагає більше знань і навичок, але не таку, що є вищою в істотних якісних вимірах і реалізується «вищою» люд. особистістю.

На відміну від А., демократія характеризується ін. способом відбору, порядком формування та критеріями самоінтерпретації елітних страт. У періоди кардинальних змін, трансформацій, революцій завжди існують малі групи, які досліджують нові культурні можливості у побудові суспільства і здійснюють експерименти для життя ін. у новому суспільстві. Таким чином, вони створюють нові типи досвідів (майбутнього демократ., аристократ., олігарх. чи ін. правління), що пізніше можуть стати заг. взірцем. Під час

утворення нових суспільств для цих елітних груп велике значення має традиція чи її інтерпретація. Демократ. еліта має масову основу. На відміну від організації аристократ. суспільств, орієнтуючись на демократ. уклад суспільства, вона може зректись своєї ролі. Мобілізовані маси знову «скинуть» або «з ініціативи народу» захоплять чи нівелюють експерим. еліту, і суспільство може регресувати до примітив. рівня замість просування вперед до заможнішого життя. На відміну від такого сценарію, експерим. еліта для становлення аристократ. суспільств поєднує «генетичний» і «систематичний» типи мислення. Аналіт. думка при організації аристократ. суспільств надає перевагу генет. підходові, в той час як авторитарні культури шукають та досягають тимчасової правди, не позначеної істор. змінами. Для авторитар. думки дійсність та обґрунтованість має бути незалежною від розвитку.

Концепцію аристократ. способу правління для України запропонував [В. Липинський](#). Він поєднував ідею гетьман. влади з ідеєю парламент. форми правління: парламент складається з виборних представників різних класів і станів. Обґрунтовуючи ідею гетьмансько-парламентарної форми правління, В. Липинський надавав у ній найбільшого значення побудові саме такого парламенту, у якому повинні були засідати кращі представники класократичних трудових організацій, перш за все професійних спілок – селянсько-хлібороб., робітн., кооп., а також професійних спілок, визнаних державою: реліг., наук., освіт., юрид., мед., пром., торг., фінансових. Аристократ. правління Україна мала в епоху Київської держави (монархія аристократ. типу) і Козацької держави – аристократична республіка з окремими спробами утворити монархію (Б. Хмельницький, І. Самойлович, І. Мазепа, П. Скоропадський).

Рекомендована література

1. Материалы генеалогии княжеско-боярской аристократии, XV–XVI вв. Москва, 1995;
2. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. Т. 6, кн. 1. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму: Твори. К., 1995;
3. Панашенко В. В. Соціальна еліта гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.). К., 1995;
4. Фетисов В. П. Філософія морали: Тоска по русському аристократизму. Воронеж, 1995;
5. J. Dewald. The European Nobility 1400–1800. New York, 1996;
6. Липинський В. Україна на переломі 1657– 1659: Замітки до історії укр. держ. будівництва в XVII ст. К., 1997;
7. Кривошея В. В. Національна еліта Гетьманщини (персональний склад і генеалогія козацької старшини, 1648–1782 рр.): У 2 ч. К., 1998;
8. Правляча еліта сучасної України. К., 1998;
9. Тукаленко І. А. Правляча верства, добірна меншість чи родовий титул: погляд на проблему еліт у творчості В. Липинського. К., 1998;

10. B. B. Roberts. Through the keyhole: Dutch child-rearing practices in the 17th a. 18th cent.: Three urban elite families. Hilversum, 1998.

Бібліографічний опис:

Аристократія / В. А. Потульніцький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-43226>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).